

Philosophical Foundations for Reconstructing the Origins of Spatial Representation in Cosmological Models of Architecture and Urban Planning in Ancient Written Sources

UDC: 113/119:72.01

DOI: <https://doi.org/10.15421/172478>**Mazur Olena**Ph.D. Student, <https://orcid.org/0009-0007-8038-4401>, mazur2017lena@gmail.com*Odesa I. I. Mechnikov National University (Odesa, Ukraine)*

Abstract

Relevance. Urban planning and architecture are domains of scientific and socio-cultural human activity whose philosophical and ideological foundations are still insufficiently explored. Despite the presence of enough evidence confirming the existence of such foundations, there is no clearly established methodology for their explication and philosophical analysis. The spatial and temporal diversity of these sources, as well as the variety of points of view and methodological approaches to their study, further complicates the identification of these foundations. The object of this article is architectural discoveries and ancient written sources, while the subject focuses on the ideological and philosophical foundations of urban planning and architecture of ancient civilizations.

Purpose of the Study. We aim to reconstruct cosmological models of architecture and urban planning within the culture of the Ancient World and to identify their philosophical foundations.

Results of the Study. An analysis of evidence regarding the emergence of a relationship between space, architecture, and urban planning in ancient written sources, has been conducted.

Conclusions. The study has reconstructed the worldview and philosophical foundations of the archaic cosmological model of the geocentric universe, as depicted in the general structure of buildings and cities of the Ancient World. This model features a fixed center with a dynamic periphery, associated with the sky along which stars move, measuring time cycles. The model demonstrates the necessity of distinguishing between the "internal" – main, unchanging, and sacred – and the "external" – transient. The significant philosophical ideas found in this research serve as empirical material for formulating the philosophical foundations of cosmological models of architecture and urban planning in our next studies.

Keywords: culturological approach in the history of philosophy, wisdom, metaphysics, traditions, universals of culture, mythology, cosmological models of architecture and urban planning, ancient cosmological ideology

Філософські засади реконструкції витоків відображення космосу у космологічних моделях архітектури та містобудування у письмових джерелах давнини

Мазур Олена*Одеський національний університет ім.І.І.Мечникова (Одеса, Україна)*

Анотація

Актуальність. Містобудування та архітектура належать до тих областей наукової та соціокультурної діяльності людини, філософські та світоглядні засади яких ще мало досліджені. Незважаючи на наявність величезної кількості свідчень, що підтверджують наявність таких засад, відсутня чітко розроблена методологія експлікації та філософського аналізу цих засад. Просторове та тимчасове розмаїття цих джерел, а також різноманіття точок зору та методологічних підходів до їхнього дослідження ще більше ускладнює завдання пошуку цих засад. Об'єктом дослідження є архітектурні знахідки та письмові джерела давнини, предметом дослідження – світоглядні та філософські засади містобудування та архітектури стародавніх цивілізацій.

Мета дослідження. Реконструювати космологічні моделі архітектури та містобудування в культурі Стародавнього Світу та виявити їхні філософські засади.

Результати дослідження. Зроблено аналіз свідомств виникнення зв'язку космосу та архітектури і містобудування у письмових джерелах давнини.

Висновки. В результаті проведеного дослідження були реконструйовані світоглядні та філософські засади архаїчної космологічної моделі геоцентричного всесвіту, яка зображувалась у загальній структурі будівель та міст Стародавнього Світу. У цій моделі є нерухомий центр та мінлива оболонка навколо, яка асоціювалась з небом, яким плывуть зірки, розмірюючи тимчасові цикли. Ця модель наочно демонструвала, що треба розділяти «внутрішнє» – головне, непорушне, потаємне – і «зовнішнє» – минуше. Знайдені значущі філософські ідеї – це емпіричний матеріал для формулювання філософських засад космологічних моделей архітектури та містобудування у наших подальших дослідженнях.

Ключові слова: космологічні моделі архітектури та містобудування, культурологічний підхід в історії філософії, мудрість, метафізика, традиції, універсалії культури, міфологія, стародавній космологічний світогляд

Стаття надійшла / Article arrived: 11.06.2024

Схвалено до друку / Accepted: 28.08.2024

Вступ.

У статті розглянуті стародавні рукописні джерела з метою реконструкції витоків відображення сакрального космологічного простору в архітектурних спорудах давнини. У світовій науці дослідження обумовлені сучасними археологічними обстеженнями археологічних розкопів палаців, міст, культових комплексів, а формування концепту космологічних моделей архітектури та містобудівництва проходить на тлі просторового повороту (spatial turn) в гуманітаристиці. На нашу думку стародавні архітектурні пам'ятники з зірковим плануванням представляє значний інтерес з погляду філософії. Постає закономірне питання: на підставі яких стародавніх письмових джерел ми можемо реконструювати виникнення космологічного аспекту у світогляді людей та культурному ментальному фонді давнини? Для проникнення у філософський сенс архаїчної архітектурної космології необхідно заглибитися в концепцію ритуалу та календаря, зрозуміти синтетичну логіку уявлення архітектури та містобудування, заснованих на злитті пам'яті в епосі та міфі, окремих історій поселень та просторів, які мають цінність космологічного порядку. Розглянуто літературні пам'ятки Єгипту, Стародавньої Греції, Риму, Месопотамії, Київської Русі та Індії (яким ми приділимо більше уваги тому що добре збереглись оригінальні тексти). Ми досліджуємо як письмові першоджерела, та і аналіз цих архаїчних текстів мислителями, сучасними дослідниками релігії та міфології.

Мета дослідження. На прикладі конкретних матеріалів рукописних джерел давнини реконструювати у світовій культурі архітектурну космологічну традицію та виявити філософські сенси.

Методи дослідження. Для обґрунтування результатів власних розробок ми використовуємо перевірені часом методологічні прийоми, які знаходимо в роботах сучасних українських філософів: сакральна географія, історія та рецепція індійської філософії, інтегральний традиціоналізм (Ю. Завгородній); дослідження природи філософського та релігійного знання, порівняльний аналіз філософської та релігійної традиції Сходу та Заходу (С.Секундант); проблеми мультикультуралізму і традиції (В. Готинян-Журавльова); значення інтерпретацій міфологічних наративів та релігійних ритуалів (І. Сумченко); універсалії культури (О.Кирилук). (Zavhorodnii, 2021; Kyrylyuk, 2022; Secundant, 2021; Sumchenko, 2022; Hotynian-Zhuravlyova, 2022).

У нашому дослідженні ми використали метод культурологічного підходу в історії філософії, запропонованих Віленом Горським. До цього методу тяжіють дедалі більше авторів у випадку, коли для узагальнених викладів з філософії хронологічне

та текстологічне охоплення нестандартно широкое, виявляючи таким чином у нефілософських текстах філософські значущі ідеї та залучаючи їх до історично-філософського викладу (Завгородній, 2021, с. 74).

Аналіз попередніх досліджень та публікацій.

Німецький та американський філософ і культуролог Ернст Кассіпер (Ernst Cassirer) в «Есе про людину; Введення у філософію людської культури» ("An Essay on man", 1944) писав, що все що створює людина – схильне до зміни і руйнації, причому як матеріальної, так і ментальної. Навіть збережене втрачає свій первісний зміст. Реальність всього створеного не фізична, а символічна, тому вона не перестає потребувати осмислення та переосмислення.

Мірча Еліаде (M. Eliade) у роботі «Сакральне і профанне» ("Le sacré et le profane", 1965) писав, що *вся будівельна чи виробнича діяльність має своїм прототипом космогонію*.

Мартін Гайдеггер (Heidegger M.) один із найвпливовіших філософів ХХ ст. чий підхід вийшов далеко за межі філософії і вплинув на теорію архітектури. У роботі «Питання про техніку» ("Vorträge und Aufsätze", 1959) М. Гайдеггер писав, що *людина, яка будує будинок або корабель, або вковує жертвну чашу, виводить вироблене з потаємного. Саме це розкриття потаємного заздалегідь збирає образ і матеріал корабля та будинку воедино*. «Мистецтво і простір» ("Die Kunst und der, Raum", 1969) одна з останніх опублікованих праць М. Гайдеггера відноситься до етапу його пошуків «справжнього буття». Звинувачуючи науки Нового часу з її фізично-технічно спроектованим простором як «єдино істинним», Гайдеггер задається питанням, що не вже всі інакше влаштовані простори, такі як художній простір, простір повсякденної поведінки та спілкування – це лише суб'єктивно обумовлені зародкові та видозмінені *форми єдиного об'єктивного космічного простору?* А що, якщо об'єктивність об'єктивного світового простору є фатальним чином корелят суб'єктивності такої свідомості, яка була далека від епох, що передували європейському Новому часу?... Профанні простори – це завжди відсутність сакральних просторів, що часто залишилися в далекому минулому.

Досліджуючи сакральні простори український філософ Юрій Завгородній вважає, що остаточне раціональне пояснення сакральних витоків простору ще залишається за межами дискурсу. Може тому що вони причетні до того минулого в початкових періодах історії людства, котрий "як правило вислизає від нас". Звертаючись до деяких із відомих точок зору на походження якісно неоднорідного простору, Ю. Завгородній пише, що перш за все, вони зустрічаються у тих чи інших традиціях. Під традицією мається на увазі передача досвіду зустрічі з Вічністю, передача перетворення, онтологічної зміни й зростання. Передача не оповідань про це

перетворення, а власне самого стану і повторювання цього факту (Завгородній, 1999, с. 248-249).

Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що незважаючи на те, що кожен з авторів зробив величезний внесок у розробку нашої теми, не було розглянуто саме космологічний компонент в архітектурі, містобудуванні та його філософські засади.

Результати дослідження.

Наше дослідження з'явилося завдяки ідеям видатного українського археолога, доктора історичних наук А. О. Добролюбського («Археологія Одеси», 2014), («Ім'я дроку», 2022), який помітив історико-енергетичну закономірність, що за весь період існування європейської та євразійської цивілізації, саме на місці Одеси, в районі Жевахової гори, виникає з періодичністю приблизно в дві тисячі років унікальна культурна «квітка». Першою була «квітка енеоліту» Усатовської культури, рідкісний варіант трипільської цивілізації, що перебувала у розквіті 2500 – 2250 тис. років до н. е. Другою стала «антична квітка», Борисфен-Одесос у VI – III століттях до н. е., приблизно через дві тисячі років після Усатова. І, нарешті, ще через дві з невеликим тисячі років, у XVIII столітті розквітає феноменальна культура самої Одеси, розгадка якої, можливо, пояснюється аристотелівською «ентелехією» (Добролюбський, 2014, с. 349-350). Містобудівний план Одеси складався в епоху Класицизму, у XVIII столітті, відповідно до трактату «Десять книг про архітектуру» давньоримського архітектора та вченого-енциклопедиста Марка Вітрувія Полліона, який узагальнив майже весь величезний будівельний та природничо-науковий досвід античної цивілізації (Добролюбський, 2014, с. 315).

Про зв'язок архітектури та космосу Вітрувій писав (Vitruvio, II, 1, 2-3): «Завдяки відкриттю вогню, у людей зародилося спілкування, збіговисько і співжиття. Вони стали сходитися разом і, будучи від природи обдаровані перевагою перед іншими тваринами, що *ходять не схилившись, а прямо, дивлячись на пишноту небосхилу і зірок*, і легко роблять що завгодно руками, почали в цьому зборищі одні – робити курені із гілок, інші – рити в горах печери, а треті, наслідуючи ластівкам – робити собі притулки з глини та прутів. Так, спостерігаючи чужі житла і додаючи до власних знахідок нові... похваляючись своїми винаходами, щодня показували один одному досягнення своїх будівель і таким чином, вишукуючи свій розум змаганням, з кожним днем досягали кращої якості...» («De architectura: I Dieci libri dell'Architettura-Vitruvio», 2023).

Демокріт говорив, що від тварин люди навчилися найважливішим справам: а саме, ми-учні павука в ткацькому та кравецькому ремеслах, учні ластівки у будівництві житла та учні птахів, лебедя та соловейка, у співі («Early Greek Philosophy», 1987).

На думку М. Еліаде викладеному в книзі «Історія віри та релігійних ідей» («Histoire des croyances et des idées religieuses», 1978) утримати позицію прямоходіння було неможливо без постійної пильної свідомості. Людина випросталась – і через це простір набув структуру, недоступну для антропоїдів: чотири горизонтальні вектори, що відходять від центральної вертикальної осі. Простір розсунувся вперед, назад, праворуч, ліворуч, вгору та вниз від людського тіла. З нового досвіду - відчуття себе «кинутим» у неозору, невідому і загрозливу безмежність – з'явилися різні способи *orientatio*; тому що неможливо довго прожити серед хаотичного обертання, без усіляких точок відліку. Відчуття простору, упорядкованого навколо якогось «центру», пояснює смислове навантаження парадигматичної розбивки територій, стоянок і жител та їхній космогонічний символізм (Eliade, 1978, p. 9). Для нашого дослідження *важливе здобуття людиною вертикалі*, завдяки чому споглядання «пишноти небосхилу і зірок» відбившись у свідомості, в результаті втілюється в космологічних моделях архітектури та містобудування.

У Київську Русь знання філософського, космологічного та наукового характеру потрапляли з перекладною та релігійною за своїм характером літературою разом із проникненням нової віри. Космологічний компонент у культурі Київської Русі в період з IX століття аж до монгольської навали 1237-1240 рр., був присутній у вигляді *геоцентричної космологічної традиції*, яка суперничала в ортодоксальній книжності з площинно-комарною концепцією світобудови, відтісняючи на периферію суспільної свідомості архаїчні міфо-апокрифічні концепції буття. Еталонним пам'ятником, що представляє площинно-комарну концепцію світобудови, вважається «Християнська топографія» Козьми Індикоплова, в якій шляхом аналогій *уподібнюється світоустрій великому космічному будинку*. Перше проникнення *геоцентричних ідей, розроблених Аристотелем і Птолемеєм у християнській редакції*, пов'язане з текстом Іоанна Дамаскіна «Богослов'я», переведеного слов'янською мовою ще на початку X століття Іоанном екзархом Болгарським. Прикладом повного зведення фундаментального твору Іоанна Дамаскіна є Софійська збірка №157/34 із Центральної національної бібліотеки України («Космологічні твори у книжковості Стародавньої Русі», 2008, с. 19). В апокрифах зустрічаються незвичайні трактування буття. *Концепція Космосу-будинку* типологічно схожа з площинно-комарною космологією, але в ній проглядаються успадковані від дохристиянського розуміння буття риси. Неприйнятною ортодоксальному погляду на буття виявляється еманційно-пантеїстична версія світоустрою, згідно з якою Бог ніби перебуває всередині космічного будинку, зливаючись з його частинами. Через таку

тотожність Космос теж сприймається антропоморфно. Пантеїстично-антропоморфні мотиви демонструють глибинний тип традиціоналізму. Ці тексти є унікальним і мало дослідженим пластом української традиційної культури. («Космологічні твори у книжковості Стародавньої Русі», 2008, с. 33-34).

Український філософ, історик Ігор Рассоха досліджує індоєвропейську спадщину та *культурний код* індоєвропейців. Формулюючи загальні міркування з приводу всесвітньо відомого українського історико-археологічного заповідника «Кам'яна Могила» в монографії «Українська праатьківщина індоєвропейців» (2007) пише, що є всі підстави вважати принаймні частину геометричних зображень Кам'яної Могили епохи енеоліту саме *написами*, тобто графічними знаками із стійким у своїй культурі смисловим змістом. Ці знаки писемності старші за найдавніших єгипетських ієрогліфів (Рассоха, 2007, с. 222-223). Відповідь на питання про початкове призначення наскальних гравіювань та розписів на нинішньому етапі розвитку науки дати не можливо. Незрозуміло навіть, чи можлива відповідь у загальній формі. Французькі археологи вважають, що будь-які наскальні зображення, у тому числі і палеолітичні, це пряма аналогія храмовим розписам стародавнього світу та середньовіччя. Але щоб дістатися багатьох печерних малюнків, треба в повній темряві подолати значні відстані, протиснутися через сирі скельні щілини, спуститися в карстові колодязі, перепливати підземні річки та озера. На думку І. Рассохи магічна гіпотеза краще пояснює велику кількість накладених на стінах печер силуетів і контурів, оскільки виходить з того, що справа була не в них, а в тому, щоб нанести на камінь деякі знаки. І. Рассоха робить припущення, що, можливо, на це загадкове явище кидають світло графіті у Софії київській. Адже графіті в соборах – це зазвичай не акт святотатства, а «листи до Бога», подібні до тих, які євреї зараз вставляють у щілини Стіни Плачу в Єрусалимі. Вони взагалі не розраховані на те, щоби їх читали інші люди. У Месопотамії існувала традиція царських написів, що йде від Шумера, «на яких ґрунтується майже все, що ми знаємо про історію Месопотамії». Але по-перше, лише невелика частина документів призначалася для передачі певної інформації; навпаки, написи замурувалися у фундаментах храмів і палаців або висікалися на скелях у недоступних місцях. По-друге, вони зазвичай складалися у вигляді звіту царя богам-покровителям, і розповідали про військові походи і будівельну діяльність царської особи. На думку І. Рассохи, ймовірно, такі самі мотиви спонукали вождів індоєвропейців робити записи-графіті на стелях гrotів і брил Кам'яної Могили (Рассоха, 2007, с. 233-234). І. Рассоха пише про нагадуючі писемність знаки на «кубиках» Усатовської культури (Рассоха, 2007, с. 237-238). Усатовців іноді вважають предками древніх греків (Рассоха, 2007, с. 126).

Індійський мислитель, неоведантист, Б. Г. Тілак (Lokamanya Bal Gangadhar Tilak), у книзі «Арктичний дім у Ведах» («Arctic home in the Vedas», 1925) писав, що намагаючись простежити історію якоїсь нації за її минулим, ми поступово досягаємо періоду міфів і традицій, які далі приховує непроникна завіса. Нижня межа історичного періоду визначається як 5000 – 6000 років до н. е., якої передував період складання міфів і традицій, і саме вони є єдиним матеріалом, що піддається вивченню. Аж до середини XIX століття робилися спроби систематизуючи ці міфи, раціонально їх роз'яснюючи, знайти сліди різних моментів історії доісторичної людини. М. Мюллер писав: «Перший імпульс нового підходу до проблем міфології виходив із вивчення порівняльної філології». Справжня революція відбулася у поглядах на найдавнішу історію світу, коли дізналися давню мову Індії та її священні книги». Це відкриття професор порівняв із відкриттям нового світу. Було виявлено близькість санскриту до мов головних рас Європи, що були подібні мові брахманів Індії. Це призводило до думки про існування єдиного початкового народу аріїв. Так вивчення ведичної літератури та класичного санскриту поступово призвело до революції у поглядах західних вчених щодо історії та культури людини найдавніших часів (Tilak, 1925, p. 1-2).

Веди- найдавніший записаний релігійно-філософський пам'ятник у світі. Збірка найдавніших священних писань індуїзму на санскриті склалася близько 5 тисяч років тому. Один із пізніших космогонічних гімнів Рігведи (Х.9) Пуруша-сукта, Гімн космічній людині, в якому описується *творіння всесвіту з частин тіла космічного гіганта Пуруші* («The Rig Veda», 2024). В основі конструкції будь-якого індуїстського храму лежить Васту Пуруша Мандала, як свого роду геометрична модель Всесвіту. Перекликаючись із геометричним виразом ідеї співвідношення божественного та людського вона відображає квінтесенцію індуїстської філософії.

Просенджит Мондал (Prosenjit Mondal) своє дослідження «Коротке вивчення космологічних міфів у Рігведі» («A brief study of cosmological myths in rig-veda», 2020) обмежив виключно міфами про творіння у Ведах. У Рігведі, найдавнішій серед Вед і найдавнішому індійському тексті, ми можемо зустріти безліч теорій творіння. *Так при описі побудови світу ведичні барди постійно вдаються до метафори будівництва будинку з усіма подробицями.* Можна згадати ведичні будинки, зроблені з дерева. Зведення цих будинків проходило в різні етапи: спочатку рубання дерев на колоди та обмір ділянки; потім закріплення основних стійок у чотирьох кутах, що спираються на прислонені контрфорси, покриття всієї стелі поперечними балками, рейками, глиною або соломкою для заповнення щілин. Ми бачимо, що всі ці етапи повторюються у натяку на формування

світу. Коли справа доходить до вимірювання *світу-дому*, ми маємо *два вічні стародавні житла: небо і землю*, які часто зустрічаються в описі створення світу. Вимірювання і встановлення трьох світів, в яких живуть усі істоти, є центральним ведичним космогонічним актом, до якого причетна більшість ведичних богів, таких як Вішну, Індра, Варуна і т. д. *Сонце, що рухається, діє як інструмент у космічному акті вимірювання. Земля вимірюється сонцем як мірною рейкою*. Міцність та компактність конструкції будинку визначають його досконалість. Дії з будівництва *космічного будинку*, які відповідають грубій роботі індійського селянина, приписуються богам взагалі, Індри, як представнику богів, чи Агні, як організатору всього суцього у світі. Але є й інші боги, такі як Тваштар і Рібхус, чий особливий статус Божественних робітників і ремісників у міфах про творіння заснований на їхній досвідченості у тонких роботах столярного мистецтва, які селяни швидше за все делегували професіоналам. Автор спробував у статті розшифрувати кілька парадоксальних ідей міфів. Наприклад, нам наполегливо кажуть у філософських гімнах, що створені речі виникли з нічого. Ригведичні провидці постійно вдаються до метафор будівництва, але не пояснюють, звідки ж божественний творець отримав ці нетлінні матеріали для створення *світового будинку*. Крім того, міфи про творіння торкаються безлічі проблем, що стосуються кінцевого походження всього суцього.

Б. Г. Тілак писав, що Веди, які найдавніший твір арійської раси, досі не зрозумілий. Вже під час створення Брахман, за кілька віків до народження Христа, вони стали незрозумілими, і якби не було у нас праць індійських етимологів та граматистів, вони і досі залишалися б запечатаними книгами. Західні вчені розвинули, безумовно, до певної міри ці місцеві методи інтерпретації, спираючись на факти, виявлені філологією та міфологією (Tilak, 1925, p. 5). М.Мюллер чітко бачив ці труднощі і у своїй передмові до перекладу ведичних гімнів (у серії «Священні книги Сходу») зауважив, що «переклад Рігведи — це завдання для наступного століття», і єдиним обов'язком сучасних вчених є «зведення незрозумілих уривків до меншої кількості», як це було зроблено Яскою і іншими індійськими коментаторами». (Tilak, 1925, p. 5-6). Безперечно, помилковим є припущення, що всі традиції та міфи, і навіть боги, згадані в Рігведі, виникли протягом якогось одного періоду. Рігведа — це та книга, в якій різні періоди настільки змішані, що потрібно довго і терпляче працювати, щоб отримати можливість розділити і класифікувати її зміст у хронологічному порядку... таке завдання важке і навіть нездійсненне в деяких випадках через недосконалі знання про давню людину та її оточення (Tilak, 1925, p. 64). У «Передмові» до книги «Арктичний дім у Ведах» Б. Г. Тілак пише, що мова та літературний лад Вед настільки примітивний, що реально вказує

на початок життя ар'їв. Але не дивлячись на те, що слова у тексті, і мовні висловлювання багато в чому зрозумілі і прості, частина Рігведи досі не зрозуміла за сучасних методів перекладу, (Tilak, 1925, p. 41-42). Слова, подібно до скам'янілостей, зберігають у собі найдавніші ідеї та факти мови, і хоча початкове їх значення можливо було забуто ведичними поетами, але це не означає, що ми повинні відмовлятися від можливості витягти з історії цих слів сенс, який з там існує (Tilak, 1925, p. 146-147). Б. Г. Тілак писав, що знаряддя найдавніших людей знаходять поряд з останками печерних ведмедів, мамонтів і шерстистих носорогів, які повністю або значною мірою зникли з Землі ще до появи неолітичної людини. Коротше, був якийсь провал чи тріщина між часом людей палеоліту та неоліту, що потребує особливого підходу до класифікації та вивчення. Можна також бачити, що між палеолітом і неолітом помітна різниця в кліматичних умовах і розподілу землі і води, а географічні та кліматичні умови, що склалися на початку неоліту, залишаються майже незмінними аж до теперішнього часу. Якщо людина існувала вже до початку льодовикового періоду, то вона була свідком гігантських змін, принесених цим періодом, а тому, природно, можна очікувати, що і вказівки на всі події, що відбувалися, можуть бути виявлені в найдавніших традиціях, віруваннях і спогадах людей (Tilak, 1925, p. 9-10). Розглядаючи методи дослідження Вед, Б. Г. Тілак наголошує, що дослідники які пояснюють ведичні міфи, ґрунтуючись на припущенні, що вони, прямо чи алегорично, є етичними, історичними та філософськими фактами, не схильні сприймати висновки, засновані на теорії, яка інтерпретує ведичні міфи як такі, що відносяться до певних космічних та фізичних феноменів (Tilak, 1925, p. 237-238).

У роботі Б. Г. Тілак аналізує не тільки Веди, але й такий цінний пам'ятник, як Авеста, пише, що «*книги брахманів і парсів — це брати-близнюки арійського походження*». Б. Г. Тілак досліджує Авесту, що містить перелік шістнадцяти «місцевостей», званих «найкращими», які створив Ахура Мазда, пише, що іноді *вказівки на географію міграції є перетворенням космології на історію*» (Tilak, 1925, p. 361).

Але незважаючи на всі розглянуті нами проблеми, з якими стикається дослідник при спробі розшифровки Вед, у цих стародавніх текстах є вказівки на те, що зберігалось незмінним і на що можна "спиритися" сучасному досліднику. Б. Г. Тілак пише, з приводу змісту ритуалу, *жерці іноді не сходилися в думках*, але деталі жертвопринесення були фактами, встановленими у суворій відповідності до звичаю та традиції, як би не пояснювалося їх походження. Але зазвичай факти були настільки непохитними, що не вимагали ніяких роз'яснень, і жерцям залишалося задовольнятися твердою прихильністю до практики, пояснюючи, що «так повелося з давніх-давен» (Tilak, 1925, p. 192-193). *Консервативні*

жерці дотримуються, наскільки можливо, старого календаря або принаймні зберігають традиції давнини. Є фактом, що жертвопринесення чи, швидше, система пропозиції жертв богам з різних випадків існувала з первинних часів (Tilak, 1925, p. 150).

З самого початку ми зустрічаємося у ведичній літературі з чітко організованою системою жертвоприношень, яка ясно співвідноситься з місячно-сонячним календарем. Це вказує на те, що ведичні барди досягли в ті давні часи високого рівня знань у галузі практичної астрономії (Tilak, 1925, p. 61-62). Полярна зірка була іншою 7000 років тому, але земний полюс завжди залишався тим самим. Це рух земної осі, що призводить до прецесії рівнодення, важливий з погляду вивчення найдавніших часів, оскільки був причиною зміни дат початку річних сезонів. Б. Г. Тілак спирався на вказівки цього стародавнього хронометра, коли писав книгу «Оріон: або дослідження стародавностей Вед» (Orion: or Researches in the Antiquities of the Vedas, 1893). Весняне рівнодення збігалось з Оріоном у дні зародження деяких традицій Рігведи. Ця фіксація раннього становища сузір'я Кріттік, чи Плеяд, так само важлива для визначення ведичної хронології, як і вказівки на орієнтацію пірамід і храмів Єгипту (Tilak, 1925, p. 44). Б. Г. Тілак пише, що *Астрономія («Джотіш»)* завжди вважалася «оком Веди», і оскільки це «око» зараз за допомогою телескопа може охоплювати ширші області, ніж раніше, буде великою помилкою не використовувати ці знання для висвітлення слів у наших священних книгах, які все ще залишаються незрозумілими (Tilak, 1925, p. 102).

У книзі «Месопотамська космічна географія (Месопотамські цивілізації)» («Mesopotamian Cosmic Geography (Mesopotamian Civilizations)», 2011) Вейн Горовіц (Horowitz, W.) американський археолог і вчений, досліджує всі месопотамські тексти, що дійшли до нас (як шумерські, так і аккадські), що відносяться до ідей фізичного всесвіту та його складових частин (Неба, Землі, підземних вод, підземного світу). Автор показує, що месопотамський погляд на Всесвіт був одночасно взаємопов'язаним, суперечливим та недосконалим, залишаючись при цьому досить постійним протягом понад 2500 років. *Всесвіт був побудований богами в давні часи і вважалось, що він скріплений космічними зв'язками.* Враховуючи це загальне подання наявні дані залишили деякі невирішені проблеми. Які межі Всесвіту? Що знаходиться за межами Всесвіту?

Найдавніша у світі збірка релігійних текстів – Тексти пірамід (XXVIII ст. до н. е.), що покривають стіни внутрішніх приміщень пірамід у Саккара, некрополі фараонів Мемфіса, Упорядкування Текстів пірамід відносять до епохи перших династій і ще до більш давніх часів. Наявність у кожній піраміді свого набору Текстів передбачає існування корпусу текстів.

Фіксацію Текстів пірамід пов'язують із ослабленням царської влади – раніше царі були впевнені у вічному проголошенні жерцями потрібних заклинань. Мова в Текстах пірамід йде про Геліопольську космогонію і про посмертну долю царя – його підйом на небо та перебування серед богів, з якими він ототожнюється, наприклад, з Осірісом («Die altägyptischen Pyramidentexte», 2012). Сакральні тексти пірамід, що покривають стіни у поєднанні з розписаною зірками стелею гробниці – це особливий простір космічної значущості інобуття у вічності. Інтерпретація Текстів пірамід ускладнюється архаїчністю мови, тому сенс виражених ним релігійних уявлень залишається відкритим. Іноді ці тексти називають магічними. З останніх спроб «науково» розкласти по полицях, можна відзначити створення у 2023 році Центру перспективних досліджень у галузі гуманітарних та соціальних наук «Магія між заплутаністю, взаємодією та аналогією» (MagEIA «Magic between Entanglement, Interaction, and Analogy», 2023). Залучені експерти в галузі класичної філології, давньої історії, єгиптології, біблійних досліджень та комп'ютерних технологій розроблять методи текстового аналізу та моделі міжкультурного порівняння, які виведуть вивчення магії в давнину на новий рівень. Проект розрахований на 8-річний термін, а перші результати обіцяли дати за 4 роки.

Ян Ассман (Jan Assmann) німецький єгиптолог, історик релігії та культури, один із авторів концепції колективної пам'яті, у своїй книзі «Єгипет: теологія та благочестя ранньої цивілізації» («Ägypten. Theologie und Frömmigkeit einer frühen Hochkultur», 1984) зазначає, що «Маат» – сенс творіння бога-творця, це ідея розумного порядку, керуючого всіма космічними явищами, світом людей і центральне поняття давньоєгипетської космології, онтології та етики, що означає порядок та космосоціальну гармонію. Існують мови, в яких ми знаходимо близькі поняття, наприклад філософське значення «Маат» близько до поняття «Ріта» (закон як світовий порядок давньоіндійської «Рігведи»); давньоіранське «Аша» в гімнах «Авести» це природний порядок речей, закон всесвітньої гармонії; античний «Космос» як гармонійний світоустрій; елліністичний «Логос» як першопричина та першопринцип організації всесвіту; православна *софійність* як *божественна Мудрість*; католицьке *божественне Провидіння* і т.д.

Девід Адам Леммінг (D. A. Leeming) автор «Словника міфів про створення» у різних культурах світу. («A Dictionary of Creation Myths», 1994), першої та найповнішої праці такого роду. Поряд із стародавніми віруваннями розглядається сучасна теорія еволюції Дарвіна та теорія великого вибуху.

Герта фон Дехенд (H. von Dechend), будучи випускницею Франкфуртського університету за спеціальністю «історія наук», бажаючи дізнатися більше про бога творця, *Генія ремесел (Deus*

faber(lam), Бог – будівничий) і виявила, що увага багатьох міфів зосереджена на прецесії земної осі. У співавторстві з Джорджіо де Сантільяна (G. Santillana), чия діяльність була спрямована на перегляд основних принципів філософії науки, в 1969 році була опублікована книга «Млин Гамлета: нарис про міф і структуру часу» (“Hamlet’s Mill: an Essay on Myth and Frame of Time”, 1969). Книга являє собою сплав досліджень як авторів книги, так і співробітників та студентів Массачусетського технологічного інституту, відомого своїми інноваціями та великою базою для фундаментальних та прикладних досліджень. Головною ідеєю книги було твердження, що міф був «технічною мовою» для запису та передачі астрономічних спостережень.

Книга «Млин Гамлета» присвячена астротеології, астроархеології та порівняльній міфології, з особливим акцентом на дослідженні міфологічних уявлень про прецесію рівнодень у культурах різних народів, відкрити, на думку авторів, ще в епоху неоліту. Цей досить складний процес через свою тривалість передбачає дуже високий рівень розвитку цивілізації, оскільки, крім фундаментальних знань астрономії та математики, вимагав добре організованої та розвиненої системи спостережень та передачі знань із покоління до покоління. Дослідження було названо авторами «першою розвідкою» давньої філософської системи, заснованої на особливих астрономічних знаннях, поширених по всіх районах «високої культури» на планеті. Книга «Млин Гамлета» надихнула дослідників у різних галузях – істориків, фізиків, геологів і астрономів та інших переосмислити стародавню архітектуру, міфологію та античну філософію (Santillana, & Dechend, 1969).

Мабуть найвідоміші книжки, які тією чи іншою мірою спираються на «Млин Гамлета», це книга Хенкока Г. (Hancock G.) «Відбитки пальців богів. Пошуки початку та кінця» “Fingerprints of the Gods. Quest for the Beginning and the End”, 1996). Книга Бьюела Р., Джілберта Е. (Bauval R., Gilbert A.) «Таємниця Орiona. Розкриття таємниць пірамід” (“The Orion Mystery. Unlocking the Secrets of the Pyramids”, 1994). Книга Саллівана У. (Sullivan W.) «Таємниці інків. Міфологія, астрономія та війна з часом» (“The Secret of the Incas. Myth, Astronomy, and the War against Time”, 1997), починається цитатою з космологічного трактату «Тімей» Платона: ... зір – джерело найвищого блага для нас: бо й слова з теперішнього роздуму про *всесвіт* не можна було б сказати, якби ми не бачили зірок, сонця та неба. Адже спостереження за зміною днів і ночей, місяців і років, рівнодення і сонцестояння призвело до винаходу числа, подарувало нам поняття часу і спонукало нас до вивчення природи світу, яке *породило всю нашу філософію*, і ніколи не було і не буде більшого блага, посланого небом смертним».

Для нашого дослідження найдавніших зв'язків архітектури і космосу важливо, що сучасні джерельні матеріали підтверджують використання в практиці мегалітичного зодчества знання первісними людьми астральних числових величин – календарних значень тимчасових ритмів руху небесних світил як результат розтягнених на тисячоліття спостережень жерців за їх маршрутами. Практична мета цих спостережень – хронометрування планетарних ритмів для використання їх у практиці культово-обрядових дійств і головне – *закріплення у пам'яті відомостей про порядок у природі*.

40-30 тисяч років тому на зміну неандертальцю приходить кроманьйонець, який за своїми антропологічними даними не відрізняється від сучасних людей. Кроманьйонці успадкували від своїх предків великий діяльний мозок і досить практичну технологію, завдяки чому в відносно короткий проміжок часу зробили небачений крок вперед в естетиці, розвитку спілкування та систем символів, технології виготовлення знарядь та активному пристосуванню до зовнішніх умов, нових форм організації суспільства. Кроманьйонці вперше в історії створили поселення. Кроманьйонців («людей розумних») Б. Г. Тілак називає предками ар'єв і творцями Вед. М. Еліаде писав, що вкрай повільні темпи, якими розвивалися технології, не означають таку ж сповільненість у розвитку інтелекту. Нам відомо, що стрімкий зліт техніки в останні два століття не позначився пропорційним чином на інтелекті західної людини (Eliade, 1978, p. 9).

Створення хронометричних архітектурних структур не могло відбутися без опори на *достатні для творчості масиви знань* арифметики, геометрії, астрології, технології, способів вимірювання кутів, відстаней та часу. Ініціювали широкомасштабне будівництво хронометричних споруд починаючи з 13-12 тис. до н.е. кліматичні зміни. Льодовиковий панцир, що виморожував вологу з атмосфери, швидко зменшувався, прозорість атмосфери зменшувалась і умови для астрономічних спостережень швидко погіршувалися, стався перехід від прямих спостережень космічних ритмів до їхнього календарного відтворення на землі. Приклади стислих записів календарної інформації виявляються у структурах календарних об'єктів палеолітичної архітектури на Російській рівнині (20-13 тис. до н.е.), та у структурах численних кільцевих мегалітичних споруд епохи неоліту (4-1,5 тис. до н. н.е.) таких як Аркаїм, Стоунхендж, *ритуальних центрів стародавньої культури, які брали участь у всесвітньому становленні людського світогляду, створення астрономічних образів, символів, знаків – провісників майбутньої науки*.

Вчений Музею старожитностей при Гарвардському університеті А. Маршек (Alexander Marshack), у 1972 році висунув тезу про первинність

астрономічних знань у книзі «Коріння цивілізації» (The Roots of Civilization, 1972). Маршаку знадобилися роки досліджень у музеях по всій Європі, перш ніж він зміг опублікувати свої висновки, що підтверджували його початкову здогад. «Коріння цивілізації» свідчать, що з часу виникнення нашого генотипу – Гомо сапієнс, близько сорока тисячоліть тому – люди приділяли виміру часових періодів, що позначаються рухом небесних тіл, не менш пильну увагу, ніж добування їжі та виготовлення знарядь праці.

Сучасні дослідження показали, що архітектурні пам'ятники, споруджені в давнину, дійсно відображають карту зоряного неба. Можливо це свідчення якогось стародавнього глобального філософсько-релігійного впливу по всьому світу, в результаті якого його прихильники рано чи пізно, так чи інакше починали моделювати космос на землі.

Філософські свідчення зв'язку космосу з архітектурою є ключовими для нашого дослідження. Своєї години Піфагор відотожнив Всесвіт з космосом і таким чином переніс на неї давньогрецьке визначення космосу як *"порядку, належного заходу, прекрасного устрою"*. У своєму первісному розумінні грецький термін «космос» (світоустрій) мав філософську основу. Платон (427 – 347 рр. до н.е.) у діалоговому творі Горгій (503e–504a) говорив що у *хорошому будинку є лад, званий ним – cosmos*: «Сократ. Так само, як і всі інші майстри, кожен, дивлячись на свою справу, не стануть навмання вибирати щось і навмання змінювати у власній роботі те, що вони застосовують, але робитимуть це з метою, щоб своєму твору надати відомий образ. Ось, якщо хочеш, подивися на живописців, будівельників, корабельних майстрів і на всіх інших ремісників, на будь-якого з них, – як кожен, що б він не клав, кладе у відомому порядку і вимагає, щоб одне було узгоджено та злагоджено з іншим, поки ціле не прийде в стан упорядкованого та стрункого твору... Отже, будинок, у якому помічається порядок (*taxis*) та лад (*cosmos*), має бути будинок хорошиї; а той, у якому немає порядку, будинок поганиї? Калікл. Думаю ... » ("Platon. Oeuvres complètes", 2008).

Філософські космологічні моделі у Платона у вигляді «ідеального» міста-держави Атлантиди ми зустрічаємо у двох діалогах: «Тімей» (коротко) і «Критій» (більш розгорнуто). Дев'ятої тетралогії, Платон накидав принципову схему «ідеального» міста, що багато в чому нагадує найдавніші Афіни (XII–X ст. до н. е.): «Що стосується місця нашого міста, то воно має бути по можливості *серединним* в країні. Після цього треба *розбити країну на дванадцять частин*. Насамперед треба встановити святилище Гестії, Зевса та Афін, назвати його акрополем і оточити стіною; починаючи звідси, треба розділити на дванадцять частин і саме місто, і всю країну ... Слід вдуматися в те, що кожна частина, що отримується таким чином, – це священний дар

бога: вона відповідає місяцям і обертам Всесвіту ...» ("Platon. Oeuvres complètes", 2008). У передмові "Млин Гамлета" Джіорджіо де Сантільян пише, що на момент виходу на історичну сцену стародавніх греків, на руїнах великого архаїчного світобудування вже осіла пил віків. Платон ще міг говорити мовою архаїчного міфу; конструюючи першу сучасну філософську космологію, він створив міф відповідно до свого власного мислення. Платон дав нам першу емпіричну норму, і він знав, про що говорив, оскільки за Платоном стоїть значний корпус доктрин, що приписуються Піфагору та іним ... звідси походять такі слова, як "теорема", "теорія" і "філософія" (Santillana, & Dechend, 1969).

Сучасна філософія не будує своїх міркувань на основі астрономічної картини світу: цей рівень знань був пройдений стародавніми людьми при створенні систем світогляду. І. Рассоха у статті «Великий Рік» та «божественні світила» як фінікійські філософські ідеї» (2013) досліджує астрономічні ідеї, що відіграли важливу роль в історії античної філософії. Ідея планет як «божественних світил», тобто богів, що знаходяться в надмісячному світі, де не діють звичайні закони природи; та ідея «Великого Року», вічно повторюваного циклу, протягом якого всі планети повертаються на свої місця і всі події на землі знову повторюються. І. Рассоха пише, що Арістотель у "Метафізиці" лише повторює релігійно-містичну думку Піфагора і Платона: "З глибокої старовини дійшов до нащадків переказ, що це світила суть боги і що божественне обіймає всю природу. А все інше в переказі вже додано у вигляді міфу для навіювання натовпу, для дотримання законів і для вигоди, бо в ньому стверджується, що боги людиноподібні і схожі на деякі інші живі істоти, стверджується й інше, що впливає зі сказаного і схоже з ним. Якби, відокремивши ці додавання, прийняти лише головне – що перші сутності вони вважали богами, можна було б визнати це божественним висловом" (Рассоха, 2013, с. 206).

Великий рік, Світовий рік, або Платонівський рік – період прецесії осі обертання Землі, який дорівнює близько 26000 календарних років. Його поділяють на 12 світових епох, які носять імена за сузір'ями Зодіака і кожна з епох становить приблизно 2150 років. "Великий рік" згадується Платоном, Аристотелем та Євдемом. Арістотель згадує повинь взимку "Великого року" і світову пожежу влітку "Великого року" ... "Берос – жрець Бела, який переїхав з Вавилону в Іонію і близько 280 до н. е., заснував астрологічну школу на острові Кос. Фрагмент виявлений у Сенеки (Quaestiones naturales III 29): "Берос... стверджує, що перебіг зірок визначає світову пожежу та потоп. Пожежа охоплює Землю, коли всі зірки, які тепер блукають різними шляхами, зберуться в Раку... а повинь загрожує, коли та сама безліч зірок зустрічається в Козерога. Перше пояснюється літнім

сонцестоянням, останнє – зимовим сонцестоянням” (Рассоха, 2013, с. 206).

З цим описаним давніми авторами астрономічним явищем пов'язані міфи про появу архітектури та містобудування як мистецтва захисту сокровенного та небесної мудрості. Давньоєврейський історик і воєначальник римської епохи Йосип Флавій (бл. 37 н.е. – бл. 100 н.е.), виклав історію євреїв у праці «Іудейські стародавності». У Книзі I пише, що в Адама, першої людини, крім Каїна, Авеля та інших дітей, був син Сиф, який досягнувши віку, в якому людина має можливість відрізнити добро від зла, став вести добродетельний спосіб життя і залишив після себе потомство, що наслідувало його в цьому... Вони ж винайшли науку про небесні тіла і їх устрій, і для того, щоб винаходи їх не були забуті і не загинули раніше, ніж з ними познайомляться люди, – через те, що Адам передбачив смерть частково від сили вогню, частково внаслідок величезної кількості води, – вони спорудили два стовпи, один цегляний, інший кам'яний, і записали на них повідомлення про свій винахід. Останнє було зроблено з тим розрахунком, щоб, якби цегляний стовп випадково загинув при повені, кам'яний, що залишився неушкодженим, дав людям можливість ознайомитися з написом (Flavius, 2018, р. 51).

Неоведантист Б. Г. Тілак пише що хоч ми знаємо про потоп від іудейської традиції, але він загальноєвропейський (Tilak, 1925, р. 387). В Авесті, найстарішому пам'ятнику давньоіранської літератури, Ахура Мазда попередив Йіму, що смертельна зима готова обрушитися на щасливу землю і все в ній зруйнувати. Для попередження цього лиха Великий Святий радить Йімі створити «Вару» (притулок) і зберегти там усе насіння живих істот та рослин. Йіма будує цю вару... Фаргард завершується описом щасливого життя цих жителів, з яких Заратустра і його син Урватаднара виділяються в описі як «господарі» або «наглядачі». Описаний вар є певною подобою Ноевого ковчега, але різниця полягає в тому, що в Біблії все руйнує потік води, а в Авесті – сніг і лід. Останнє не суперечить геологічним свідченням, і навіть, скоріше, повністю (і несподівано) підтверджує їх (Tilak, 1925, р. 376-377). В індійських Ведах Ману рятується від потопу в побудованому ним човні. Незважаючи на те, що Йіма виступає героєм однієї історії, а Ману – інший і що в одній говориться про насув льоду, а в іншій – води, ми можемо вважати це все, що відноситься до того ж геологічного періоду, а точніше – події (Tilak, 1925, р. 388).

Аполлodor Афінський великий давньогрецький письменник, який жив у II столітті до нашої ери, відомий своєю роботою «Бібліотека». У цьому найважливішому джерелі знань про давньогрецьку міфологію цитуються стародавні тексти, більшість яких до наших днів не дійшли, а це означає, що

«Бібліотека» – єдина можливість хоча б частково ознайомитися з текстами, втраченими назавжди (Apollodorus, 2007). У Аполлодора ми читаємо, що неймовірна несправедливість, що стрясала землю, породжувалася безсоромною расою, що існувала тоді, або п'ятдесятьма синами Лікаона, і це змусило Зевса викликати загальний потоп. Дощ лив дев'ять днів. Девкаліон врятувався в скрині-ковчезі, яку він зробив за порадою свого батька Прометея. Після того як води носили його дев'ять днів, він зупинився на вершині гори Парнас, де приніс жертву подяки Зевсу. Також Девкаліон спорудив вівтар у Фессалії в ім'я дванадцяти олімпійських богів. У реальність потопу вірили у Греції протягом кількох століть, і навіть Аристотель у своїй роботі з метеорології говорить про нього як про безперечний факт (Tilak, 1925, р. 388).

Для можливого розуміння сенсу наведених прикладів ми можемо згадати, що церква часто порівнюється з кораблем, що пливе в царство небесне по "верхніх водах", згаданим у Біблії. Хочеться відзначити, що коли йшлося про ковчег, там був присутній космологічний символізм. Наприклад, згідно з Й. Флавієм «Іудейські стародавності» у Книзі III, дванадцять хлібів відповідають дванадцяти місяцям; сім лампад-світильників-Сонцю, Місяцю та п'яти планетам (Меркурій, Венера, Марс, Юпітер та Сатурн); а чотири роди матеріалів, з яких було зіткано завісу, – чотирьом стихіям (земля, море, повітря та вогонь) (Flavius, 2018, р. 78-101).

Фігура Рене Генона (R. Guenon) французького філософа, дослідника релігії та міфології являє собою рідкісний приклад мислителя, який існував одночасно в культурах Сходу і Заходу, та набув майже незаперечного авторитету в колах консерваторів-інтелектуалів Європи та інтелектуальної еліти Сходу.

Ми читаємо у Р. Генона, що вираз "священна земля", "чиста земля", "земля святих", "земля блаженних", "земля живих", "земля безсмертя" "центр світу", "серце світу" та інші. зустрічаються у традиціях різних народів, але вони завжди позначають якийсь духовний центр, розміщення якого на якійсь території можна розуміти буквально, і символічно.

Звертаючись до традиції древніх євреїв, Р. Генон пише, що у книзі Сефер Йецира «центр світу» називається «внутрішнім палацом» чи «священним палацом», і тут маємо не географічне поняття, а скоріше космологічний термін; «внутрішній палац» має певну аналогію в людському світі як Шехіна, яка в найзагальнішому сенсі є «реальною присутністю Божества у світі». Зауважимо, що у тих місцях Святого Письма, де згадується Шехіна, найчастіше йдеться про створення духовного центру: спорудження ковчега, спорудження храмів Соломона тощо. Такого роду центр, що створюється у суворій відповідності до певних правил, насправді має стати місцем прояву Божества... Не заглиблюючись у цю

тему, Р. Генон пише, що подібний центр існував на Криті ще в доеллінську епоху, а в самому Єгипті їх налічувалося кілька, причому швидше за все вони були закладені в різні епохи; насамперед до таких центрів слід віднести Мемфіс та Фіви. Назва Фів (місто з таким самим ім'ям, як відомо, існувало і в Греції) заслуговує на особливу увагу, оскільки майже збігається з єврейською назвою Феба, що позначає ковчег (Генон, 2000, с. 41).

Підсумовуючи дослідження, ми приходимо до висновку, що в найдавніші часи люди не залишили нам письмових свідчень зв'язку космосу та архітектури, тому ми достеменно не знаємо їхніх філософських інтелектуальних теорій, але знаємо, що свої ідеї вони черпали з вічної книги під назвою Космос. Архітектура та література - два основні засоби вираження культури. На відміну від будівельної діяльності в цілому, що налічує 600-700 тисяч років, історія духовної архітектури, від якої походить сучасна архітектура, порівняно коротка - всього п'ять-шість тисяч років. Писемність у сучасному її розумінні також з'явилася приблизно 6 тис. р. до н.е. До появи писемності людська культура містилася в усній традиції, що обслуговує ритуальні сторони життя та зберігає історичну пам'ять. Незважаючи на те, що усна традиція не збереглася до нашого часу, а бібліотеки гинули при пожежах та катаклізмах, до нас дійшли стародавні письмові джерела, що дозволили реконструювати зв'язки космосу та архітектури та виявити філософські сенси. Насамперед це традиційні тексти. І. Рассоха посиляється на схолії до античного підручника граматики Діонісія Фракійського: «Є два види граматики: одна займається накресленнями та вимовою літер (ця граматика вважається давньою, що з'явилася до Троянської війни і мало не одночасно з природою), інша – еллінською словесністю. Остання молодша: вона почалася з Теагену і була доведена до досконалості перипатетиками Праксифаном та Арістотелем (Рассоха, 2007, с. 225).

У книзі присвяченій питанням традиційного просторового символізму "Символізм хреста" ("Le symbolisme de la croix", 1957) Р. Генон (René Guenon) пише, що в східних навчаннях традиційні книги часто позначаються термінами, які в їх буквальному значенні відносяться до ткацтва. Так, на санскриті сутра означає просто «нитку»: книга може бути утворена сукупністю сутр, подібно до того, як тканина утворюється переплетенням ниток... розрізнення «утка» та «основи» у всій сукупності традиційних писань відповідає, згідно з індуїстською термінологією, відмінності між *Шруті*, або *плодом безпосереднього осяяння*, і *Смріті* – *результатом роздумів над даними Шруті*. У цьому плані нитки основи, що пов'язують відповідні точки у всіх станах, позначають насамперед *головну священну Книгу*; вона є *прототипом* (чи, швидше, *архетипом*) *всіх традиційних писань*, а останні лише висловлюють

її суть людською мовою. Про цю символіку книги йдеться у вченні Ібн Арабі: *«Всесвіт – це величезна книга; всі літери цієї книги накреслені з самого початку одним і тим же чорнилом і вписані у вічну Скрижаль божественним пером; всі вони написані одночасно і нероздільно; ось чому сутнісні божественні явища, приховані у «таємниці таємниць», дістали назву «трансцендентних букв»*. І самі ці трансцендентні літери, тобто всі творіння, які здобули віртуальне існування в божественному всезнанні, силою божественного дихання спустилися на рядки нижче і склали проявлений Всесвіт» (Guenon, 1957, р. 178-185). Символ Всесвіту, що розглядається як Книга, можна зустріти і у розенкрейцерів (*Liber Mundi*), а також у Одкровенні Іоанна Богослова (*Liber Vitae*). *«Наука про літери»* космогонічної доктрини Сефер Йецира має майже однакове значення і в єврейській кабалі, і в ісламському езотеризмі. «Книга Миру» є у той самий час і *«Божественне Послання»*, будучи прообразом усіх священних книг...Ця ідея особливо наполегливо повторюється у Ведах і Корані; уявлення про *«вічне Євангелія»* свідчить, що ця ж ідея не завжди була чужою і християнству. «Наука про літери» (від грецького *semeia* («знаки»)) в одному зі своїх значень є *космогонією, тобто знанням про творення та формування проявленого світу* (Генон, 2000, с. 40).

Джорджіо де Сантільяна в «Мліні Гамлета» писав, що найдавніший соціолог, Демокріт з Абдери, вважав що *«Людський прогрес був роботою не розуму, але рук»*. Його наступники зрозуміли це надто буквально та сконцентрувалися на артефактах. Вони не усвідомлювали залучення величезних інтелектуальних зусиль всюди: від металургії до мистецтв, але, особливо, в астрономії. *Спроба розібрати й ідентифікувати єдині даності, що повністю вислизують від дотику, веде до чистих об'єктів споглядання – зірок на їхньому шляху*. Греки назвали астрономію Царської Наукою. *Прагнення організувати космос сформувалося існуванням вищого - тим єдиним, що думка могла поставити контролем над реальністю, тим, що наділило змістом усі мистецтва* (Santillana, & Dechend, 1969).

Висновки.

В результаті проведеного дослідження були реконструйовані світоглядні та філософські засади *космологічної моделі геоцентричного всесвіту, яка зображувалась у загальній структурі будівель та міст Стародавнього Світу*. У цій моделі є нерухомий центр та мінлива оболонка навколо, яка асоціювалася з небом, яким пливають зірки, розмірюючи тимчасові цикли. Ця модель наочно демонструвала, що треба розділяти «внутрішнє» – головне, непорушне, потаємне – і «зовнішнє» – минуле. Провівши дослідження, ми бачимо, що ця модель проходить крізь тисячоліття. Ця найдавніша космологічна архітектурна модель пов'язана з майже універсальною для всіх народів згадкою про

катастрофічну подію, можливо пов'язану, в тому числі, і з прецесією, в результаті якої схамба (вісь світу згідно з індуїзмом) «розвалюється» і зоряні орієнтири колишнього відкидаються. (Екваторіальна система астрономічних координат). І періодично необхідно переосмислювати Реальність виходячи з центру, де сходиться людське та космічне, відповідно до Архетипу, позачасового та позапросторового. Звідси можна зробити висновок, що сутність космологічних моделей архітектури і містобудування духовна і несе у собі глибокий інтелектуальний принцип «космосу», сформульований ще Піфагором як «порядок, належний захід, прекрасний устрій».

Ми з'ясували, що космогонія, одна з самих сакральних наук, що включена в більшість Писань, у тому числі і в Біблію, була в основі архаїчного світогляду, як концептуальна єдність протонауки, філософії, суспільних відносин, ремесел та багато чого іншого. А тому немає нічого дивного в тому, що космогонія і космогонія були виражені і в стародавніх космологічних моделях архітектури і містобудування як уподібнення тому, як формується Космос, тобто повторенням в будівельних обрядах миротворчих дій богів, описаних у міфах: «*Deus faber*», Бог –

будівничий, концепція космосу-будинку, світоустрій як великий космічний будинок, тощо. Відомо, що заборонене традицією для згадки у текстах, нею ж наказувалося для відтворення в архітектурі. А тому вивчаючи відображення космосу у космологічних моделях архітектури та містобудування у письмовних джерелах давнини та читаючи стародавню архітектуру як Кам'яну книгу, ми реконструювали філософські засади космологічних моделей архітектури та містобудування закладені давніми людьми, що по суті є загальнолюдськими ті вічними.

Перспективи. Незважаючи на величезний обсяг інформації, ми, звичайно, розглянули в цій статті лише невелику частину літератури, що пов'язує космос і архітектуру. Є й інші, дуже перспективні для дослідження найдавніші космологічні моделі архітектури та містобудівництва. До традиційної архітектури належить храм, місто та палац. Араби, індуси, слов'яни, китайці, єгиптяни і копти 28 сузір'їв (екліптична система астрономічних координат) називали місячним житлом, палацями, стоянками (Flammarion, 1878, p. 139). Ця модель набула широкого розвитку в космологічних моделях архітектури та містобудівництва і дослідження моделі мають великий науковий потенціал.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Генон, Р. (2000). *Очерки о традиции и метафизике*. Азбука.
- Готинян-Журавльова, В. В. (2022) Особистісне вимірювання людини в контексті взаємодії соціуму і культури. *Вісник Львівського університету. Серія Філософсько-політологічні студії*, 44, 27-33.
- Добролюбський, А. О. (2014). *Археология Одессы*. (Монография). Одесса/Киев: Олег Филук.
- Добролюбський, А. О. (2022). *Ім'я дроку*. Одеса: СКО.
- Завгородній, Ю. (2021). Класична індійська філософія в оксфордській серії «Історія філософії без жодних прогалин». *Sententiae*, 40(2), 66-84. <https://doi.org/10.31649/sent40.02.066>
- Завгородній, Ю. Ю., & Остапенко, М. А. (1999). Сакральний вимір острова Хортиця (до постановки питання). *Культурологічні студії*, 2, 247-275.
- Кирилюк, О. (2022). Аліментарний універсально-культурний код у діалозі Григорія Сковороди «Вдячливий Єродій». *Дόξα / Докса*, 2(38), 7-14. [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2\(38\).283057](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2(38).283057)
- Мильков, В. В., & Полянский, С. М. (2008). *Космологические произведения в книжности Древней Рус.* (2 части. Часть I). Тексты геоцентрической традиции. Міль.
- Рассоха, И. Н. (2007). *Украинская прародина индоевропейцев*. Харьков: ХНАМГ.
- Рассоха, И. Н. (2013). «Великий год» и «божественные светила» как финикийские философские идеи. *Культура народов Причерноморья*, 258, 204-207.
- Секундант, С. (2021). Ляйбніц і Вольф: критичні засади ідеї наукової революції у філософії. *Sententiae*, 40(1), 44-66. DOI: <https://doi.org/10.31649/sent40.01.044>
- Сумченко, І. (2022). Концепт «потойбіччя» у давніх міфологічних системах: уявлення та роль у культурі. *Дόξα / Докса*, 2(38), 85-97. DOI: 10.18524/2410-2601.2022.2(38).283065
- Apollodorus, H. (2007). *Apollodorus 'Library and Hyginus' Fabulae: two handbooks of Greek mythology*. Indianapolis: Hackett Pub.
- Assmann, J. (1984). *Ägypten. Theologie und Frömmigkeit einer frühen Hochkultur*. Stuttgart; Berlin; Köln; Mainz: Kohlhammer.
- Barnes, J. (1987). *Early Greek Philosophy*. Penguin Books.
- Bauval R., & Gilbert A. (1994). *The Orion Mystery. Unlocking the Secrets of the Pyramids*. The Orion Mystery. Arrow.
- Cassirer, E. (1944). *An Essay on Man*. New Haven: Yale University Press.
- Eliade, M. (1965). *Le sacré et le profane*. Paris: Galimard.
- Eliade, M. (1978). *Histoire des croyances et des idées religieuses*. (Tome I). De la pierre aux mystères d'Eleusis. Paris: Payot
- Flammarion, C. (1878). *Histoire du ciel*. Paris: J. Hetzel.
- Flavius, J. (2018). *The Works of Josephus*. Hendrickson Publishers.
- Griffith, R. T. H (2024). *The Rig Veda*. JollyJoy Books Pvt Ltd.

- Guenon, R. (1957). *Symbolismo De La Croix*. Paris: 10/18. Les Éditions Vega.
- Hancock, G. (1996). *Fingerprints of Gods. A Quest for Beginning and End*. London: Mandarin.
- Heidegger, M. (1959). *Vorträge und Aufsätze*. Pfullingen.
- Heidegger, M. (1969). *Die Kunst und der Raum*. Sankt Gallen: Erker.
- Horowitz, W. (1998). *Mesopotamian Cosmic Geography (Mesopotamian Civilizations)*. Eisenbrauns.
- Kosack, W. (2012). *Die altägyptischen Pyramidentexte. In neuer deutscher Uebersetzung; vollständig bearbeitet und herausgegeben von Wolfgang Kosack*. Berlin: Christoph Brunner.
- Leeming, D. A. (1994). *A Dictionary of Creation Myths*. New York: Oxford University Press.
- MagEIA. (2023). «*Magic between Entanglement, Interaction, and Analogy*». Retrieved from <https://www.classicult.it/en/mageia-magic-between-entanglement-interaction-and-analogy/>
- Marshack, A. (1972). *The Roots of Civilization*. N.Y.
- Mondal, P. (2020). A brief study of cosmological myths in rig-veda. *International Journal of Sanskrit Research*, 6(5), 88-91.
- Platon. (2008). *Platon. Oeuvres complètes*. Paris: Flammarion. ISBN 978-2-08-121810-9.
- Santillana, G. de, & Dechend, H. von. (1969). *Hamlet's mill; an essay on myth and the frame of time*. Boston: Gambit.
- Sullivan, W. (1997). *The Secret of the Incas. Myth, Astronomy, and the War against Time*. Crown; Reprint edition.
- Tilak, B. G. (1893). *Orion: or Researches into the Antiquities of the Vedas*. Bombay: Mrs. Radhabai Atmaram Sagoon.
- Tilak, B. G. (1925). *The Arctic Home in the Vedas*. Poona: Messrs. TILAK BROS.
- Vitruvio, M. P. (2023). *De architectura: I Dieci libri dell'Architettura - Vitruvio*. Independently published.

REFERENCES

- Apollodorus, H. (2007). *Apollodorus 'Library and Hyginus' Fabulae: two handbooks of Greek mythology*. Indianapolis: Hackett Pub.
- Assmann, J. (1984). *Ägypten. Theologie und Frömmigkeit einer frühen Hochkultur*. Stuttgart; Berlin; Köln; Mainz: Kohlhammer.
- Barnes, J. (1987). *Early Greek Philosophy*. Penguin Books.
- Bauval R., & Gilbert A. (1994). *The Orion Mystery. Unlocking the Secrets of the Pyramids*. The Orion Mystery. Arrow.
- Cassirer, E. (1944). *An Essay on Man*. New Haven: Yale University Press.
- Dobrolyubsky, A. O. (2014). *Archaeology of Odesa*. (Monograph). Odesa/Kyiv: Oleg Filyuk.
- Dobrolyubsky, A. O. (2022). *The Name of the Goose*. Odesa: SKO.
- Eliade, M. (1965). *Le sacré et le profane*. Paris: Galimard.
- Eliade, M. (1978). *Histoire des croyances et des idées religieuses*. (Tome I). De la pierre aux mystères d'Eleusis. Paris: Payot
- Flammarion, C. (1878). *Histoire du ciel*. Paris: J. Hetzel.
- Flavius, J. (2018). *The Works of Josephus*. Hendrickson Publishers.
- Griffith, R. T. H (2024). *The Rig Veda*. JollyJoy Books Pvt Ltd.
- Guenon, R. (1957). *Symbolismo De La Croix*. Paris: 10/18. Les Éditions Vega.
- Guénon, R. (2000). *Essays on Tradition and Metaphysics*. ABC.
- Hancock, G. (1996). *Fingerprints of Gods. A Quest for Beginning and End*. London: Mandarin.
- Heidegger, M. (1959). *Vorträge und Aufsätze*. Pfullingen.
- Heidegger, M. (1969). *Die Kunst und der Raum*. Sankt Gallen: Erker.
- Horowitz, W. (1998). *Mesopotamian Cosmic Geography (Mesopotamian Civilizations)*. Eisenbrauns.
- Hotynyan-Zhuravlyova, V. V. (2022) Personal measurement of a person in the context of the interaction of society and culture. *Bulletin of Lviv University. Series Philosophical and Political Studies*, 44, 27-33.
- Kosack, W. (2012). *Die altägyptischen Pyramidentexte. In neuer deutscher Uebersetzung; vollständig bearbeitet und herausgegeben von Wolfgang Kosack*. Berlin: Christoph Brunner.
- Kyrylyuk, O. (2022). Alimentary Universal-Cultural Code in the Dialogue of Grigoriy Skovoroda "The Grateful Herod". *Δόξα / Doxa*, 2(38), 7-14. [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2\(38\).283057](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2(38).283057)
- Leeming, D. A. (1994). *A Dictionary of Creation Myths*. New York: Oxford University Press.
- MagEIA. (2023). «*Magic between Entanglement, Interaction, and Analogy*». Retrieved from <https://www.classicult.it/en/mageia-magic-between-entanglement-interaction-and-analogy/>
- Marshack, A. (1972). *The Roots of Civilization*. N.Y.
- Mil'kov, V. V., & Polyansky, S. M. (2008). *Cosmological works in the literature of Ancient Rus*. (2 parts. Part I). Texts of the geocentric tradition. World.
- Mondal, P. (2020). A brief study of cosmological myths in rig-veda. *International Journal of Sanskrit Research*, 6(5), 88-91.
- Platon. (2008). *Platon. Oeuvres complètes*. Paris: Flammarion. ISBN 978-2-08-121810-9.
- Rassokha, I. N. (2007). *Ukrainian Homeland of the Indo-Europeans*. Kharkov: KhNAMG.
- Rassokha, I. N. (2013). "The Great Year" and "divine luminaries" as Phoenician philosophical ideas. *The Culture of the Peoples of the Black Sea Region*, 258, 204-207.
- Santillana, G. de, Dechend, H. von. (1969). *Hamlet's mill; an essay on myth and the frame of time*. Boston: Gambit.
- Secundant, S. (2021). Leibniz and Wolf: critical foundations of the idea of the scientific revolution in philosophy. *Sententiae*, 40(1), 44-66. DOI: <https://doi.org/10.31649/sent40.01.044>
- Sullivan, W. (1997). *The Secret of the Incas. Myth, Astronomy, and the War against Time*. Crown; Reprint edition.

- Sumchenko, I. (2022). The concept of "afterlife" in ancient mythological systems: representation and role in culture. *Δόξα / Doxa*, 2(38), 85-97. DOI: 10.18524/2410-2601.2022.2(38).283065
- Tilak, B. G. (1893). *Orion: or Researches into the Antiquities of the Vedas*. Bombay: Mrs. Radhabai Atmaram Sagoon.
- Tilak, B. G. (1925). *The Arctic Home in the Vedas*. Poona: Messrs. TILAK BROS.
- Vitruvio, M. P. (2023). *De architectura: I Dieci libri dell'Architettura - Vitruvio*. Independently published.
- Zavgorodniy, Yu. (2021). Classical Indian Philosophy in the Oxford Series "History of Philosophy Without Gaps". *Sententiae*, 40(2), 66-84. <https://doi.org/10.31649/sent40.02.066>
- Zavgorodniy, Yu. Yu., & Ostapenko, M. A. (1999). The Sacred Dimension of the Island of Khortytsia (Before Positing the Question). *Cultural Studies*, 2, 247-275.